

PE MARGINEA UNOR NOI DESCOPERIRI DIN BRONZUL TIMPURIU

DE

ALEXANDRU VULPE

Ritmul alegru în care se succed descoperirile privind perioada timpurie a bronzului românesc îndeamnă la repetate luări de poziție și la cugetări asupra problemelor majore ale acestei etape, cum ar fi cronologia relativă, dinamica grupurilor culturale și interpretări etnoistorice. Rîndurile ce urmează se referă în special la jumătatea sudică a țării noastre și au fost stimulate de discuțiile purtate în jurul a două aspecte culturale nou definite: *Odaia Turcului* și *Năeni*, ambele intrate de curînd în circuitul cercetării prin publicarea rezultatelor săpăturilor din localitățile eponime¹. În primul caz s-a demonstrat suprapunerea stratigrafică a unei așezări Glina cu trei niveluri de locuire de către o locuire aparținînd unui grup cultural ce conține numeroase elemente de origine sud-dunăreană, grupul *Odaia Turcului*. Descoperirea de la *Năeni* a permis identificarea unui aspect cultural în care se cuprind numeroase elemente ce caracterizau „faza” *Schneckenberg B* (după Prox), dar care se detașează de cultura Glina ca o entitate de-sine-stătătoare, punînd sub semnul unei serioase îndoieli noțiunea de „cultură” sau de „complex cultural” Glina-Schneckenberg². Grupul *Năeni*, sau, cum a fost denumit de subsemnatul din considerație pentru istoricul cercetării, grupul *Năeni-Schneckenberg*³, ocupă Țara Bîrsei și ambele versante ale Munților Buzăului.

Întrebările care se ridică în legătură cu aceste două descoperiri se referă la raportul dintre grupurile *Năeni* și *Odaia Turcului* între ele și la raporturile ambelor grupuri cu faza cea mai veche a culturii Monteoru.

Pentru a răspunde la prima chestiune trebuie stabilită poziția cronologică a grupului *Năeni* față de cultura Glina. Faptul că în așezările din SE-ul Transilvaniei materialele de tip *Năeni-Schneckenberg* apar amestecate cu cioburi de tip Glina ar pleda, la prima vedere, pentru un sincronism măcar parțial între cele două grupuri culturale, părere de altfel

¹ *Odaia Turcului*: Ersilia Tudor, *Dacia*, N.S., 26, 1982, p. 59 și urm. *Năeni*: A. Vulpe, în *Studien zur Bronzezeit. Festschrift für W. A. v. Brunn* (1981), p. 489; A. Vulpe și V. Drămbocianu, *SCIVA*, 32, 1981, 2, p. 171 și urm.

² Vezi diferitele păreri despre raportul între descoperirile de tip Glina și cele de tip *Schneckenberg*: *ibidem*, p. 183, notele 29 și 30. O discuție ogîndind stadiul cercetărilor pentru perioada timpurie a bronzului românesc în 1977 la P. Roman, în *Die Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebieten — Internationales Symposium 1977, Budapest-Velem* (*Mitt. Arch. Inst. Beih.* 2), Budapesta, 1981, p. 157 și urm.

³ Socot, din rațiuni ce vor reieși din lucrarea de față, că ar fi momentul să se renunțe cu totul la utilizarea noțiunii *Schneckenberg B* și să se folosească doar aceea de grup cultural *Năeni*. Se vor evita astfel eventuale confuzii, pentru înlăturarea cărora ar fi mereu nevoie de explicații suplimentare.

exprimată cu prilejul publicării descoperirii de la Năeni⁴. Se cuvine însă subliniat faptul că în nici una din stațiunile din sud-estul Transilvaniei, ca dealtfel nici la Năeni, nu s-au putut face observații stratigrafice; condițiile de descoperire — înălțimi pietroase cu un strat foarte subțire de humus — n-au îngăduit decît o recoltare a fragmentelor ceramice din crăpături de stîncă sau din învelișul vegetal superficial⁵. Prin urmare contemporaneitatea grupului cultural Năeni cu cultura Glina nu este un fapt demonstrat, ci doar dedus pe temeuri indirecte, respectiv prin descoperirea citorva cioburi de factură Năeni în așezări Glina, ceea ce pare să coroboreze observațiile făcute în condiții nefavorabile în stațiunile intracarpatiche⁶. Este vorba în primul rînd de trei fragmente ce pot fi considerate de tip Năeni, descoperite în stratul Glina de la Odaia Turcului⁷. Un alt fragment, care ar putea eventual fi și el atribuit aspectului Năeni, a apărut în locuirea Glina de la Branet, jud. Olt⁸. Se spune că și în stațiunea de la Glina (București) ar fi fost găsite cioburi de factură Schneckenberg B — deci ar putea fi între ele și unele de tip Năeni —, dar n-am avut posibilitatea de a controla această afirmație, nici de a afla detalii cu privire la condițiile de descoperire.

Din această sumară trecere în revistă rezultă că sincronismul, chiar și parțial, al grupului Năeni cu cultura Glina se sprijină de fapt pe temeliile destul de șubrede și rămîne o chestiune deschisă. Aș mai adăuga că atunci cînd mă refer la grupul Năeni sau Năeni-Schneckenberg am în vedere doar materialele de tip Schneckenberg B care apar și la Năeni; mai limpede: doar *acele* fragmente din așezările transilvănene care se regăsesc și în stațiunea de la Năeni aparțin grupului Năeni, nu tot ceea ce pînă de curînd era înțeles în noțiunea de Schneckenberg B (vezi mai sus nota 3). Deci, materialele considerate mai demult Schneckenberg B, dar care nu apar și la Năeni, aparțin foarte probabil culturii Glina (poate unei variante ardelenice a acesteia), ca și fragmentele cu găuri-butoni aflate în același context; cum am arătat mai sus ele nu contribuie la rezolvarea raporturilor cronologice Glina-Năeni din pricina condițiilor precare de descoperire.

Chestiunea raporturilor grupurilor Năeni și Odaia Turcului cu cea mai veche fază a culturii Monteoru este dependentă de înțelesul ce trebuie acordat acestei faze de început, cunoscută pînă acum sub sigla IC4. Potrivit publicațiilor referitoare la această etapă a culturii Monteoru reiese că depunerea a fost surprinsă pe panta nordică a cetățuii de la Sărata-Monteoru, profilele obținute indicînd o terasare a pantei. Amenajarea teraselor ar fi mai lesne vizibilă pe profilul I/1954, încă nepublicat; în profilul ilustrat (J/1954) această operațiune este mai puțin clară⁹.

⁴ A. Vulpe și V. Drămbocianu, *op. cit.*, p. 184.

⁵ Compară, de pildă fotografiile profilelor de la Năeni (*Ibidem*, fig. 2/2) și de la Brașov — „Șprengi” (A. D. Alexandrescu și N. Constantinescu, *Materiale* 6, 1959, p. 668, fig. 1) etc.

⁶ Mai favorabilă este situația surprinsă la Cuculata (jud. Brașov), unde au apărut, împreună cu un destul de numeros material de tip Glina, și cioburi de factură Năeni, din care s-au ilustrat trei (Gh. Bichir, *Dacia*, N.S., 6, 1962, p. 87, fig. 9/1, 2, 4).

⁷ E. Tudor, *op. cit.*, p. 65, fig. 5/5,6; un al treilea fragment, care prezintă trăsături și mai caracteristice, mi-a fost arătat de E. Tudor. De adăugat că la Năeni decorul în relief era realizat în mare majoritate prin aplicare (ca dealtfel în așezările din sud-estul Transilvaniei) și mult mai rar prin impresiune.

⁸ A. Ulanici, *Cerc. Arh. MIRS*, 3, 1979, p. 29, fig. 6/3.

⁹ I. Nestor și E. Zaharia, *SCIV*, 6, 1955, 3—4, p. 501, fig. 4.

La baza depunerii s-au descoperit două vetre, una avînd lipitura pe un strat de cioburi „așezat direct peste chirpicul unei case Cucuteni B, îndepărtat în cea mai mare parte cu prilejul amenajării terasei și a așezării vetrei”¹⁰. Am considerat necesar să amintesc aceste date din rapoartele preliminare pentru a putea evalua mai corect cele afirmate ulterior. Astfel, în referatul sintetic despre cultura Monteoru, prezentat în 1971 la congresul de la Belgrad, se vorbea de trei niveluri de locuire în cadrul depunerii IC4; în primul nivel ceramica este lipsită de decor, acesta apărînd în al doilea nivel și devenind „caracteristic” în al treilea nivel¹¹. Din păcate aceste afirmații n-au fost însoțite și de un material ilustrativ lămuritor, care să îngăduie o judecare obiectivă a faptelor stratigrafice și tipologice.

Aceste lipsuri au fost într-o oarecare măsură înlăturate prin comunicarea Eugeniei Zaharia despre „faza” IC4 a culturii Monteoru, ținută în martie 1982 la Institutul de arheologie, cu care ocazie a fost prezentat un material documentar considerabil mai bogat decît cel cunoscut din publicații. A rezultat astfel că materialele descoperite în primul nivel al depunerii IC4 sînt foarte asemănătoare celor din stratul superior de la Odaia Turcului, respectiv celor ce au fost definite ca alcătuiind aspectul cultural cu acest nume. Pînă la publicarea descoperirilor în cauză de la Sărata-Monteoru nu îndrăznesc să mă pronunț dacă este vorba de chiar același aspect cultural ca la Odaia Turcului sau de unul foarte înrudit. Oricum ar fi, este evident vorba de același orizont cultural, iar relațiile strînse între cele două descoperiri nu ascund nici o îndoială. În al doilea nivel al depunerii IC4 au apărut fragmente ceramice de tip Năeni, identice cu cele din stațiunea eponimă și în mare cantitate. Am convingerea că aceste materiale documentează o locuire de tip Năeni la Sărata-Monteoru. În sfîrșit, ceramica descoperită în al treilea nivel al depunerii IC4 arată deja trăsăturile caracteristice culturii Monteoru, așa cum se vor dezvolta în continuare în nivelurile aparținînd fazei IC3.

În lumina acestor date sînt, după părerea mea, în cadrul depunerii IC4 de la Sărata-Monteoru, reprezentate trei aspecte culturale diferite care nu pot fi, cel puțin în stadiul actual al cercetării, atribuite aceleiași culturi. Este vorba de o locuire de tip Odaia Turcului, de una de tip Năeni și de a treia, care în mod evident succede primelor două, și poate fi caracterizată ca reprezentînd cu adevărat cea mai veche fază a culturii Monteoru.

A rezultat din comunicarea Eugeniei Zaharia (fapt de altfel în deplin acord și cu cele scrise de aceeași autoare în articolul citat mai sus) că nivelul cu material de tip Năeni suprapune pe cel conținînd materiale de tip Odaia Turcului. Deocamdată această succesiune cronologică se sprijină aproape exclusiv pe aceste observații stratigrafice din cadrul depunerii IC4 de la Sărata-Monteoru. Dar numai publicarea întregului material găsit în această depunere și descrierea amănunțită a condițiilor de descoperire vor permite să se aprecieze în ce măsură această succesiune stratigrafică este indiscutabilă. Observațiile de la Sărata-Monteoru se bucură de autoritatea necontestată a celor ce au condus săpăturile, în primul

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ E. Zaharia, *Actes VIIIe Congr. UISPP Beograd 1971*, III (1973), p. 53; idem, în *Studii și cercetări de istorie buzioană*, Buzău, 1973, p. 20 și urm.

rind a profesorului Ion Nestor. De aceea și semnatarul acestor rinduri nu este deloc îndemnat să le pună la îndoială. Nu trebuie însă pierdute din vedere nici datele amintite la începutul prezentei discuții — e drept insuficiente în sine — cu privire la aparența unui sincronism parțial între culturile Glina și Năeni, nici faptul că interpretarea depunerilor din cadrul stratului IC4 de la Sărata-Monteoru se bazează pe o stratigrafie în pantă (de circa 30°), în care alunecările de teren alcătuiesc un factor deloc neglijabil și care poate, cu toată buna credință, influența negativ deslășirea profilului.

Scopul acestei discuții a fost de a preciza cadrul în care se pun problemele. Rezolvarea lor nu este încă posibilă pe deplin. Dacă succesiunea depunerilor din stratul IC4 de la Sărata-Monteoru se va adeveri, atunci ceea ce într-o altă lucrare mi-am permis ca fiind o butadă — aspectul Năeni egal Monteoru IC5! — devine o ipoteză de luat în serios¹². Dar oricum ar fi succesiunea grupurilor Năeni și Odaia Turcului, este limpede că ele constituie componentele de bază ce au contribuit la formarea culturii Monteoru; din altoirea lor a rezultat cultura Monteoru. Componenta Năeni reprezintă în mod cert factorul local. Cea de tip Odaia Turcului pare a fi intrusivă (înțelesul acestei noțiuni trebuie luat în primul rînd în sensul cultural-istoric)¹³. Cum s-a difuzat acest din urmă grup în Muntenia și cum s-au grefat elementele lui pe cele de tip Năeni (sau invers) rămîne încă de rezolvat.

ZU EINIGEN NEUEN FUNDEN DER FRÜHBRONZEZEIT

(ZUSAMMENFASSUNG)

Es geht um die chronologischen Verhältnisse der neudefinierten Odaia-Turcului und Năenigruppen unter einander und deren Beziehungen zu der frühesten Phase der Monteoru-Kultur. Als sicher festgestellte Tatsache gilt, daß in Odaia Turcului (Zentralmuntenien) eine drei Wohnungsniveaux aufweisende Glinasiedlung von einer Schicht, die ein bisher unbekannten Kulturaspekt zeigt, überlagert wird (Anm. 1). Zufolge eines Vortrages von Frau Eugenia Zaharia über die IC4-Schicht von Sărata-Monteoru (März 1982), wobei ein umfangreiches Material veranschaulicht wurde, ergab sich, daß das erste der drei Niveaux dieser Schicht eine dem neudefinierten Odaia Turcului-Aspekt sehr nahe stehende,

¹² A. Vulpe și V. Drâmbocianu, *op. cit.*, p. 186. Actuala nomenclatură — provizorie — a fazelor culturii Monteoru este cea a depunerilor stratigrafiate. În măsura în care un strat coincide cu o fază faptul nu ar fi supărător, dar, cum este cazul în special cu depunerea IC4, faptele nu stau mereu așa. În cadrul stratului IC4 sînt prezente trei niveluri, respectiv etape, reflectînd trei aspecte culturale diferite. Aceste trei niveluri nu au fost precizate pe singurul profil publicat (v. mai sus nota 9), fapt ce face practic imposibilă judecarea obiectivă a afirmației cu privire la succesiunea stratigrafică a primelor două niveluri din cadrul depunerii IC4. Desigur reformularea denumirii fazelor de la Sărata-Monteoru este treaba celor ce vor publica raportul definitiv, dar periodizarea culturii Monteoru este o chestiune ce nu poate rămîne la nesfîrșit dependentă de prelucrarea datelor din stațiunea eponimă, oricît de importante ar fi ele.

¹³ E. Tudor, *op. cit.*, p. 74, care nu exclude și o prezență etnică străină.

wenn nicht sogar identische Ware lieferte, während in dem zweiten Niveau zahlreiche Scherben vom Typ Năeni zutage gebracht wurden; die für die weitere Entwicklung der Monteoru-Kultur kennzeichnende Merkmale erscheinen erst im dritten Niveau der IC4-Schicht (Anm. 11). Betrachtet man diese stratigraphische Abfolge als glaubwürdig, wozu auch Verf. geneigt ist (es sei jedoch erwähnt, daß die Ablagerungen der IC4-Schicht in Sărata-Monteoru auf einem abschüssigen Profil beobachtet wurden — das Gefälle ist etwa 30°), so wäre die Năeni-Gruppe später als die Odaia Turcului-Gruppe anzusetzen, ein Tatbestand der die bisherige Auffassung einer partiellen Zeitgleichheit zwischen den Glina- und Năeni-Schneckenberggruppen in Abrede stellen würde (Anm. 2 — 4). Hierzu wäre zu bemerken, daß der Synchronismus der zwei letztgenannten Gruppen auf keinem einwandfreien Grund beruht: es handelt sich insbesondere um einzelne Năeni-Scherben, die innerhalb der Glina-Siedlungen in Branet und Odaia Turcului gefunden wurden sowie um stratigraphisch nicht trennbare, auf felsigen Anhöhen in Südostsiebenbürgen liegende Funde (Anm. 5 — 8). Wenn auch die endgültige Lösung dieser Fragen noch unbefriedigend bleibt ist es offensichtlich, daß sowohl die Odaia-Turcului —, als auch die Năeni-Gruppe die hauptsächlichlichen Elemente bilden daraus die Monteorukultur entstanden ist, wobei die Funde vom Typ Năeni den lokalen Grund darstellen (Anm. 13).